

Розділ IV | МУЗЕЄЗНАВСТВО



О.К. АПАРЄЄВА

Музей у науково-освітньому й виховному просторі вищого навчального закладу (з досвіду роботи археолого-етнографічного музею Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка)

Пізнання культури людства, пошук його ціннісних орієнтирів немислимі без спілкування з пам'ятками минулого. Жоден інший механізм культурної ретрансляції не здатен так предметно заглибити людину в минуле, розкрити просторові межі часу, як це відбувається в музеї. Будучи центром зосередження культури, музей об'єктивно, за допомогою наочності бере участь у навчанні та вихованні, сутність яких полягає в усвідомленій потребі людини до знань за допомогою контакту з історичною спадщиною [1].

У наш час завдяки діяльності музеїв накопичений достатній досвід залучення молоді, громадян загалом, до пізнання світової культури, проте, їх роль, місце і внесок до структури навчання та виховання у вищих навчальних закладах – тема мало досліджена.

Концептуальна та нормативно-правова база діяльності музеїв при навчально-освітніх закладах визначені й сформульовані в Наказі Міністерства освіти і науки України від 20.05.1997 р. “Про затвердження Положення про музей при закладі освіти системи Міністерства освіти України”. Положення передбачає, що “музей при навчальному закладі є осередком освіти й виховання, який сприяє формуванню у молодого покоління національної свідомості,

любові до рідної землі, свого народу, забезпеченню духовної єдності поколінь і призначений для вивчення, збереження пам'яток матеріальної і духовної культури” [2].

Створення музеїв при вищих навчальних закладах свідчить про тенденції вдосконалення діяльності таких закладів у напрямі культурогенезу освітнього процесу. Зауважимо, що ще не так давно музеї, як правило, створювалися згідно з методичними рекомендаціями за певними темами й указаними схемами. Зараз у недержавній музейній справі спостерігається різноманітність і тематична індивідуальність.

Профільність і науковий потенціал музею визначається, передусім, професійною спрямованістю вищого навчального закладу, тематикою музейного зібрання та колекцій, – тобто, можливостями його матеріального наповнення.

Закон України “Про музей та музейну справу” зазначає, що “за своїми профілями музеї поділяються на такі: історичні, археологічні, краєзнавчі, природні, літературні, мистецькі, етнографічні, технічні, галузеві, інші” [3]. Згідно з “Положенням про відомчу реєстрацію та перереєстрацію музеїв при закладах освіти системи Міністерства освіти України” від 1997 р. з інтервалом у 3 роки проводяться огляди музеїв, за результатами яких визначають динаміку, якість, кількість і профільність музеїв. Станом на 2007 р. в Україні на обліку перебуває 3265 музеїв, із яких у вищих навчальних закладах – лише 68 (2,08 %). 3-поміж них за профілями: історичні – 2002 (61,3 %), археологічні – 7 (0,2 %), краєзнавчі – 562 (17,2 %), природознавчі – 41 (1,25 %), літературні – 120 (3,7 %), художні – 33 (1,01 %), етнографічні – 395 (12,1 %), технічні – 8 (0,25 %), галузеві – 20 (0,6 %) [4].

Зі статистики легко помітити вкрай малу кількість музеїв археологічного профілю, – якраз тих, які покликані предметно розкривати, ілюструвати історію власного народу, а деколи – і людства загалом. Парадокс полягає в тому, що на тлі, здавалося б, загальної освіченості, абсолютна більшість індивідуумів сучасного соціуму далека від знань історії виникнення, становлення і розвитку суспільства.

Причини такої незначної кількості музеїв археологічного профілю, навіть у вищих навчальних закладах із акредитованими історичними спеціальностями, можуть бути різні: недостатня кваліфікація й універсальність археологічних кадрів у структурі навчального закладу; специфіка науки та її джерел у вигляді археологічних колекцій; відсутність ініціативи та подвижництва в середовищі викладацького колективу і нерозуміння освітньо-виховної значущос-

ті музеїв в усвідомленні історії минулих суспільств; нарешті – суто адміністративний підхід керівництва вищого навчального закладу до питання створення музеїв, що часто-густо розглядаючи цей процес як формальний захід щодо певної події. В такій ситуації музеї створюються поспішно і, природно, не вимагають знань і накопичення протягом багатьох років досвіду й матеріалів у вигляді колекцій.

Прикладом іншого підходу до питання створення та змісту музею у структурі вищого навчального закладу Міністерства освіти і науки України є археолого-етнографічний музейний комплекс Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (ЛНПУ), котрий понад чотири роки тому занесений до “Державного реєстру наукових об’єктів, що становлять національне надбання України” (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2004 р. № 73-р). Відразу слід зазначити, що вказаний музей формувався понад 40 років, випробувавши при цьому щонайменше три варіанти оформлення експозиції, накопичуючи досвід, покращуючи зміст і дизайн експозиції, одночасно формуючи фонди.

Станом на сьогодні археолого-етнографічний музейний комплекс ЛНПУ складається з двох підрозділів:

– археолого-етнографічний музей: 15 експозиційних відділів (близько 3 тисяч одиниць матеріальних джерел), які відображають історичний розвиток минулих суспільств на географічному просторі Південно-Східної України в історико-хронологічних межах близько 100 тисяч років – від нижнього палеоліту до пізнього середньовіччя (етнографічні – навіть до XVIII–XIX ст. н.е.);

– парк-музей давнього каменерізного мистецтва просто неба, на території якого площею 1250 м² зібрані й зберігаються 6 екземплярів монументальних стел стародавніх індоєвропейців III–II тис. до н.е. та 67 статуй тюркських народів XI–XIII ст. н.е. Антропоморфні стели та кам’яні статуї зібрані у процесі археологічних розвідок і розкопок давніх пам’яток на території Луганщини за участю студентів історичного факультету колишнього Луганського педінституту (сучасного ЛНПУ). За кількістю, історичною та художньою значущістю колекція виробів каменерізного мистецтва парку-музею ЛНПУ не поступається широко відомим Дніпропетровському, Одеському, Донецькому комплексам.

З метою оптимізації науково-дослідної роботи співробітників і студентів історичного факультету ЛНПУ на базі музейного комплексу в 2004 р. був відкритий науково-дослідний центр археології й етнографії (далі – НДЦ). З 2005 р. у безпосередній взаємодії з НДЦ і музеєм здійснює діяльність Луганське відділення Східноукраїнської філії Інституту археології НАН України (ІА НАН України). Науковою

і кадровою базою останнього є співробітники історичного факультету, НДЦ і музею ЛНПУ. Основними його завданнями є: координація наукових досліджень ЛНПУ з ІА НАН України як центром археологічної науки України, що визначається, передусім, участю в розкопках давнього Києва й археологічних пам'яток на території держави в цілому. Одночасно в ЛНПУ викладається навчальний курс “Археологія України”, що дозволяє здійснювати комплексну підготовку фахівців у галузі вітчизняної історії й археології. З метою предметного втілення завдань в навчально-освітній процес, розвитку широкої археолого-історичної ерудиції та професіоналізму в 2007 р. був створений самостійний підрозділ – навчально-науковий Центр археології. Пріоритетними напрямками його роботи є: організація навчального процесу з дисциплін, пов'язаних не лише з пізнанням стародавньої історії України, але й історії народів і країн Східної Європи, Кавказу, Сибіру, Західної Європи, Азії й Америки. Нині згаданий центр і музей ЛНПУ займаються розробкою програм і методик організації навчально-польової практики студентів, формуванням навичок польових і камеральних археологічних досліджень, унаслідок чого – відповідно до кваліфікації – видається ліцензії на проведення певних видів польових робіт, передбачених форматом “Відкритого листа Інституту археології НАН України” і “Дозволу Державної служби з питань національної культурної спадщини”.

Загалом, діяльність археолого-етнографічного музейного комплексу ЛНПУ в поєднанні зі згаданими навчально-освітніми структурами здійснюється за наступними основними напрямками.

I. Наукові дослідження:

- об'єднання фахівців із метою комплексних наукових досліджень в галузі археології, етнографії та краєзнавства;
- обробка результатів досліджень і введення їх до наукового обігу у вигляді наукових звітів, публікацій, статей, методичних рекомендацій, підручників, монографій;
- використання результатів розкопок у процесі навчання студентів, магістрантів; наукових дослідженнях аспірантів;
- участь у наукових програмах, грантах і державних проектах, які сприяють розвитку зв'язків між вітчизняними й зарубіжними археологічними науковими центрами, вищими навчальними закладами;
- дослідження пріоритетної для степової зони Дніпро-Донського масиву проблеми “Етноісторичні процеси в степовій зоні Південно-Східної України за археологічними і писемними джерелами”;

– організація та проведення археологічної навчально-польової, музейної, краєзнавчої, іншої практики, пов'язаної з дослідженням пам'яток історії давніх соціумів;

– формування у студентів навичок реставрації, музеєфікації речей, наукової обробки фондкових матеріалів музейних комплексів;

– залучення студентів, магістрантів, викладачів до опрацювання наукової й науково-популярної літератури з археології й етнографії;

– залучення учнівської молоді старшого шкільного віку до науково-дослідної роботи в структурі МАН; допомога в підготовці школярами-старшокласниками матеріалів для участі в історичних конференціях, конкурсах, олімпіадах;

– упровадження в наукові дослідження сучасних інноваційних технологій, передусім, у сферу діяльності музеєзнавства – фондowego, наукового, експозиційно-виставкового, видавничого напрямів.

II. Експозиційна:

– розробка концепції та практичне впровадження в діяльність музейного комплексу ЛНПУ програми подальшого розвитку та вдосконалення тематичної структури й експозиції, що відображають прадавню й давню історію краю;

– регулярні виставки нових надходжень з метою демонстрації цюйновиявлених артефактів, популяризації результатів знахідок і відкриттів польового сезону;

– реставрація та реконструкція археологічних знахідок, їх наукова обробка з метою накопичення музейних фондів, доступності для експозиції і дослідників;

– поповнення, проектування та реконструкція експозиції парку-музею каменерізного мистецтва; проведення технічних заходів, спрямованих на консервацію і збереження виробів монументального мистецтва.

III. Культурно-освітня, екскурсійно-виховна:

– навчання студентської молоді методам роботи із джерелами матеріальної культури, поєднання сучасної теорії навчального процесу з предметною формою діяльності людства у минулому;

– консультативно-методична допомога з питань організації й оформлення музейних центрів, експозиційної, пошукової та фондової роботи;

– наукова популяризація історико-культурної спадщини за участі співробітників музею, магістрантів, аспірантів ЛНПУ в місцевих, регіональних, міжнародних наукових, науково-практичних конференціях;

– надання методичної допомоги та практичних послуг навчальним закладам різного профілю Луганської області, рекомендацій

щодо проведення тематичних уроків з історії України, історії рідного краю, здійснення краєзнавчої роботи тощо;

– за допомогою аудиторних лекційних занять, екскурсійної роботи, недійними засобами, зокрема, наукових видань ЛНПУ (“Освіта Донбасу” “Вісник ЛНПУ імені Тараса Шевченка” тощо); навчально-популярних фільмів про реальні археологічні пошуки та відкриття інформувати про результати польових досліджень, нові надходження до експозицій археолого-етнографічних колекцій. Найбільш помітний освітньо-виховний ефект мають екскурсії (ознайомчо-історичні, тематичні, уроки-екскурсії, краєзнавчі) як метод безпосереднього пізнання історії в її предметах і явищах. Особлива увага в діяльності музейного комплексу приділяється екскурсіям краєзнавчого змісту. Під час таких заходів знаходять відображення сторінки історії малої батьківщини, де екскурсанти живуть, навчаються й працюють; проходять ступені духовного проникнення в мікросмос, набуваючи здатності бути причетними до соціуму, бути йому корисними.

IV. Пам’ятокознавча та пам’яткоохоронна діяльність музею ЛНПУ (виявлення, облік, вивчення й охорона культурної спадщини) базуються на правовому полі, закріпленому нормами міжнародного і внутрішнього права України, зокрема, “Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини”, прийнятої ЮНЕСКО 16 листопада 1972 р. і ратифікованої Україною 4 жовтня 1988 р. [5, с. 8–10].

Одним із найбільш помітних центрів охорони пам’яток в Україні є Українське товариство охорони пам’яток історії та культури (УТОПІК). З-поміж первинних організацій УТОПІК на Луганщині вельми помітним є осередок, створений при музеї ЛНПУ як “закладі, покликаному служити суспільству і сприяти його розвитку, доступному широким колам людей, який займається придбанням, зберіганням, дослідженням, популяризацією та експонуванням матеріальних свідчень про людину та середовище її проживання з метою вивчення, освіти <...> задоволення духовних потреб” [5, с. 120].

Однаковою мірою археолого-етнографічний музей ЛНПУ, Східноукраїнська філія ІА НАН України у співробітництві з Луганським обласним відділом культури і туризму здійснюють археологічний нагляд за роботами землевпорядників, зокрема, за відведенням земельних ділянок на території області; за необхідності забезпечують проведення наукової експертизи, інвентаризації археологічних об’єктів і матеріалів, що зберігаються в народних музеях на території області; організують розвідки з метою виявлення, паспортизації археологічних пам’яток; проводять охоронні заходи та рятувальні розкопки об’єктів, що руйну-

ються. Такі види діяльності здійснюються відповідно до ст. 9 Закону України “Про охорону археологічної спадщини” [6, с. 11].

Мета археологічних розкопок полягає не лише в поповненні колекцій музею ЛНПУ, але більшою мірою – в науковій фіксації змісту стародавньої пам’ятки, тобто – накопиченні конкретних знань про минуле. У вирішенні завдань діяльності музею ДНУ бере активну участь студентство. Відтак, відбувається взаємозв’язок і взаємодія освітнього й виховного процесу, перетворюючи музей на своєрідну навчально-дослідну лабораторією вищого навчального закладу, де відбувається контакт студіюючої молоді й досвідчених учених. Важливо створити ауру, усвідомлення того, що археологічна знахідка є єдиною посвідкою історії, а самі розкопки, за своїм змістом, непоправно руйнують об’єкт. У зв’язку з цим повинна бути максимально повна, об’єктивна інформація про найбільш важливі сторони будь-яких археологічних робіт і пошуків.

Зміст ст. 10 Закону України “Про охорону культурної спадщини” передбачає, що “проведенням наукових досліджень археологічної спадщини займаються археологи, які мають багаторічний практичний досвід проведення археологічних робіт” [6, с. 12]. З цієї причини ведення розкопок здійснюється за безпосередньої участі наукових співробітників музейного комплексу ЛНПУ – фахівців у галузі консервації знахідок, оскільки знайдені старожитності, потрапляючи в нове для них середовище, часто вимагають надання “першої допомоги” вже на стадії їх виявлення.

Цілком природно, що розкопки привертають увагу місцевих мешканців, з якими проводяться бесіди, екскурсії, мета яких – надання об’єктивної наукової інформації про археологічні пам’ятки, знахідки, отримані під час розкопок у цій місцевості. Головний сенс таких зустрічей – у доступній формі здійснювати реальне, корисне ознайомлення всіх бажаючих з археологією як наукою, історією про соціуми, що залишили пам’ятки; розвіювати міфи та легенди про давні скарби, викорінюючи тим самим потяг до протизаконного скарбошукання; пояснювати важливість санкціонованих наукових археологічних досліджень і реальну наукову значущість виявлених пам’яток. Із досвіду добре відомо, що краще за все охороняються пам’ятки старовини там, де за ними стежить сам народ. Методична пропаганда необхідності охорони пам’яток старовини, звернення до самосвідомості народу можуть зробити більше, ніж найбільш суворі закони.

На даний час археолого-етнографічний музейний комплекс ЛНПУ є своєрідним ядром, навколо якого об’єднана низка підрозділів науково-освітнього профілю не лише за змістом, але і за сутністю.

Комплекс виступає як специфічний центр археологічних досліджень на сході України, оскільки при ньому створені й функціонують навчальні, польові, камерально-реставраційні лабораторії, де застосовуються, зокрема, трасологічні методи дослідження.

Керуючись Законом України “Про музеї та музейну справу” та Положенням “Про музейний фонд України”, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України [3], музей безпосередньо пов’язаний із науково-фондовою роботою, що полягає в науковій обробці (вивчення і науковий опис), обліку (первинна реєстрація й інвентаризація), зберіганні музейних предметів, експозиційного (основного) та науково-допоміжного статусу. За час роботи археолого-етнографічного музейного комплексу ЛНПУ у статусі Об’єкта національного надбання України здійснена науково-фондова обробка понад 20 тисяч артефактів, завдяки чому забезпечено доступ фахівцям-археологам, студентам, магістрантам до фондів і наукових звітів польових досліджень. Нині щорічне поповнення фондів складає 1,5–2 тисяч одиниць. У зв’язку з цим виникає потреба в зростанні та розширенні музею за рахунок збільшення його площі й застосування нових підходів до оформлення розділів експозиції. У програмі реконструкції музею передбачено збільшення площі з 100 м² до 250 м², збільшені до трьох кількості експозиційних залів із кількістю експонатів понад 5 тис. одиниць. Реалізація намічених програм забезпечить поки-що єдиному в східному регіоні України музейному комплексу навально-наукового археолого-етнографічного профілю помітну роль в духовному розвитку особистості, передусім, студіюючої молоді. Музейне середовище – це живий простір, що має інформаційний і емоційний вплив на свідомість за допомогою артефактів, які “ввібрали” в себе спосіб життя їх творців, мораль старовини тощо. Сенс перебування в музеї полягає не лише в тому, щоб повертатися до минулого, але й у тому, щоб навчатися та виховуватися на досвіді людської діяльності з метою вдосконалення, розвитку духовної й етичної відповідальності перед культурною спадщиною минулих поколінь.

Археолого-етнографічний музейний комплекс ЛНПУ надає можливість побачити як окремо взяті зразки стародавніх виробів, так і – що більш важливо – археологічні комплекси, в яких вони знаходилися і складала зміст археологічних культур України; за допомогою артефактів навчитися методиці роботи з першоджерелами, що стосуються предметної матеріальної діяльності людини; змодельовувати способи давнього господарювання, побут соціуму, екологію, сакральний, духовно-етичний зміст життя зниклих суспільств; за

допомогою пізнання стародавніх культур сформувати власне світорозуміння і світогляд, усвідомити сенс існування, життєві цінності тощо.

Окремо зазначимо особливий освітньо-виховний потенціал археологічних експедицій, що проводяться музеєм, під час яких у польових умовах повною мірою розкривається характер людини, відбувається формування нових, а також коректування раніше набутих її особистих якостей.

Таким чином, археолого-етнографічний музейний комплекс Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка – не лише соціально-культурна пам'яткознавча інституція, що зберігає матеріальні та духовні свідчення колишніх соціумів східного регіону України, але також важлива складова навчально-наукового процесу студентської молоді.

1. Демченко А.А. Музейная педагогика в системе непрерывного образования // Музейная педагогика. – 2001. – Вып. IV. – С. 6.

2. Верменич Я. Теоретико-методологічні засади розвитку регіоналістики в Україні. – К., 2002. – 516 с.

3. Закон України “Про музеї та музейну справу” від 29 червня 1995 р., № 1626-IV // Комп'ютерна правова система “Ліга:Закон”.

4. Про підсумки проведення огляду музеїв при навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки // www.uapravo.net/data/base21/ukr21573.htm

5. Правова охорона культурної спадщини: Зб. документів. – К., 2004. – 320 с.

6. Закон України “Про охорону археологічної спадщини” від 18 березня 2004 р. – № 1626-IV/ – К., 2004. – 22 с.с

Д.В. КЕПІН

Г.М. БИЧКОВСЬКА

**Зарубіжний досвід експонування
пам'яток наскального мистецтва**

Пам'ятки археологічної спадщини є унікальними свідченнями витоків, становлення та розвитку людської культури. Серед них вирізняються твори мистецтва – петрогліфи, що є важливим джерелом вивчення світосприйняття давньої людини. Під ними розуміють зображення, що надряпані, вирізані чи вибиті на камені.

Серед археологів та мистецтвознавців і до сьогодні точаться дискусії щодо їхнього датування й інтерпретації зображень, виявлених на різних континентах, за виключенням Антарктиди [1]. Найбільш складним завданням у сучасній музейній та пам'яткоохоронній справі є збереження цих унікальних пам'яток для наступних поколінь.